

MEMÒRIA RURAL DE TERRASSA

Josep Lluís Lorca i Simón
Enric Sanllehí i Bitrià
Centre d'Estudis Històrics de Terrassa

1. INTRODUCCIÓ

Els darrers anys s'ha endegat a Catalunya una important tasca de recuperació de la memòria històrica a partir del recull dels testimonis orals dels protagonistes dels més diversos àmbits i temàtiques. En una línia semblant, cal destacar diverses iniciatives dutes a terme els darrers anys a Terrassa pel Centre d'Estudis Històrics, per exemple “*Memòria Terrassenca. Recerca i arxiu de fonts orals*”. Així mateix, d'altres iniciatives han tingut en la història oral una font imprescindible, com el projecte “*Combat per la llibertat. Memòria de la lluita antifranquista a Terrassa, 1939-1979*” amb un seguit d'entrevistes que formen part del Banc de Dades del Memorial Democràtic.

Entre els anys 2009 i 2012, gràcies al suport de la Fundació Terrassenca Sant Galderic, es va poder dur a terme en dues fases el projecte “*Memòria Rural de Terrassa*”, que s'inscriu en la línia de recuperació de la memòria, però en aquest cas centrada en els protagonistes d'una Terrassa rural poc coneguda. De fet, des del moment que Terrassa apareix com una de les localitats protagonistes de la Revolució Industrial a Catalunya, aquesta no s'entén sense el binomi Terrassa-industrialització, i es deixa fora del relat històric (protagonitzat tradicionalment per industrials i obrers) el col·lectiu que pretenem visualitzar. D'aquesta manera, amb aquest fons d'història oral s'hauria d'ajudar a *ruralitzar* la perspectiva històrica dominant sobre Terrassa.

La selecció dels entrevistats es féu conjuntament amb la Fundació Terrassenca Sant Galderic. Després de la selecció s'aconseguí una representació prou variada de testimonis, tant per la seva condició i activitat, com per la situació geogràfica del seu àmbit de treball, nascuts entre les dècades de 1920 i 1950 i dedicats inicialment a l'activitat agrícola. La metodologia i el qüestionari emprats foren acordats entre l'equip del projecte i la Fundació, per tal de facilitar la recopilació de la informació provinent dels testimonis a partir d'entrevistes plantejades com històries de vida.

El resultat final del projecte consisteix en un fons d'història oral dipositat a l'Arxiu Històric de Terrassa i format per les quinze gravacions en vídeo dels testimonis, les transcripcions literals de les entrevistes i les fitxes-resum de cadascuna d'elles, amb les dades bàsiques de l'entrevistat i de la informació que conté l'entrevista per tal de facilitar-ne la recerca. Els testimonis aplegats tenen una particularitat que els singularitza davant d'altres reculls de memòria oral centrats en la pagesia que s'han dut a terme en altres localitats: en el nostre cas parlem de pagesos que han desenvolupat la seva feina en un entorn metropolità on l'activitat agrària ha anat retrocedint davant la competència del creixement urbanístic i industrial.

Parlem d'un context on la ciutat de Terrassa passava de tenir 45.000 habitants tot just acabada la guerra a tenir-ne 92.000 vint anys després, 153.000 en morir el dictador i, després d'un cert estancament durant la crisi del petroli, enfilar-se novament fins entrar

al nou segle amb 172.000 habitants. D'aleshores ençà s'han afegit encara 43.000 habitants més fins a superar folgadamente els 215.000 de l'actualitat. Territorialment, aquest procés va comportar una forta expansió urbanística en forma de taca d'oli, absorbint masos, vinyes, camps, hortes i torrents en el seu avanç ja sigui com polígons d'habitatges, urbanitzacions legals o il·legals i polígons industrials.

Mas de Can Bogunyà abans de les obres de l'Autovia Orbital B-40 que passa just per davant seu.

Foto: Enric Sanllehí

Així, fou un context que no només va anar limitant físicament les possibilitats d'existència de moltes activitats agrícoles sinó que, a més, va oferir als nostres protagonistes alternatives laboralment molt més atractives en un moment de crisi i canvi com el que travessà el camp català a finals dels anys 50. D'aquesta manera es visquè el progressiu abandonament d'una activitat d'autoabastiment, d'una agricultura de base orgànica i de curt recorregut comercial en favor d'una agricultura de mercat, orientada a la agroindústria i recolzada en fortes restriccions legals (controls sanitaris, comercialització formal) que van fer inviables moltes explotacions.

A grans trets, gràcies als testimonis recollits, podem resseguir l'evolució dels masos i els pagesos terrassencs entre la posguerra i el segle XXI. Així, als anys de l'estraperlo, dels burots, del Servicio Nacional del Trigo, de l'explotació rendible del bosc, del manteniment de la vinya i l'olivera i de l'auge de la Cooperativa agrícola hi segueixen un seguit de canvis en les explotacions que intensifiquen una activitat hortícola que permet obrir botigues o bé posar parades al mercat, que enceten l'engreix de porcs o de vedells, que s'especialitzen a vendre llet i van abandonant la vinya i l'olivera en favor del cereal-pinso, mecanitzant-se progressivament i topant, molt sovint, amb dificultats derivades d'una creixent i imparable pressió urbanística: expropiacions, permutes,

especulació del sòl, expulsions del mas...i tot amanit amb una legislació hostil i uns controls administratius més severos.

Si bé els canvis que ha patit l'activitat agrícola a Terrassa són semblants als que ha patit aquesta al conjunt de Catalunya, la mirada que ens aporta el testimoni directe dels protagonistes que l'han viscut ens els enriqueix i diversifica extraordinàriament. Lluny de les síntesis que, per força, han de simplificar esdeveniments i situacions, amb aquesta visió que ens aporten les històries de vida recollides descobrim una varietat de comportaments que matisa moltes de les tesis vigents al respecte. En canviar l'escala de la nostra mirada i acostar-nos-hi fins a poder albirar el funcionament d'una *unitat productiva* (un mas, una família) ens adonem de la gran quantitat d'informació rellevant que es menysté quan la visió s'allunya dels protagonistes i aquests esdevenen simples xifres agregades d'un conjunt a escala comarcal o regional extretes d'algun anuari, del cadastre o del registre de la propietat.

La informació de primera mà ens pot permetre entendre la lògica de moltes decisions, una lògica individual i peculiar que, en agregar dades i experiències, perdem de vista. És a partir d'aquesta informació més detallada que podrem valorar tant el paper de l'autoexplotació pagesa com a darrer recurs per resistir situacions que, vistes sota el prisma d'una racionalitat purament econòmica, haurien hagut de comportar l'abandonament de l'activitat agrària, com la pervivència de pràctiques ancestrals en convivència amb les darreres novetats tècniques. Pervivències i resistències al canvi que posen de manifest la complexitat de l'evolució agrícola i la necessitat de trobar-hi explicacions multicausals i matisades.

2. CARACTERÍSTIQUES DELS TESTIMONIS

Per exemplificar tots aquests processos, fem un breu repàs dels testimonis que hem pogut aplegar i que agrupem en tres categories: *masos de muntanya*, *grans masos* i *petits propietaris*.

2.1. ELS MASOS DE MUNTANYA

Situats als repeus de la serralada pre-litoral, del massís de Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac, eren masos amb poques terres conreables i molt bosc que havien de complementar les minses terres de conreu amb altres activitats: *turisme rural* a Can Candi i a Can Guitard de la Muntanya o explotació del bosc per alimentar els forns de calç a Can Gorina. L'expansió residencial de torres de luxe del poble de Matadepera pressiona fins eliminar tota l'activitat agrícola de Can Gorina (al municipi matadeperec) i de Can Candi (al terme de Terrassa però a tocar de Matadepera).

En Josep Grau ens explica com abans de la guerra civil al mas de Can Guitard de la Muntanya es complementaven els ingressos gràcies a una incipient activitat turística: *'Feiem menjars per excursionistes, caçadors, aquesta gent venien al Guitard on hi havia el lago. Llavors teníem molts berenejants nosaltres, allà ens havíem de refiar de la gent que hi anaven a berenejar'*. Durant la guerra es va interrompre aquest fluxe de visitants i fou aleshores quan van agafar la masoveria dels Bellots, ja al pla de Terrassa, que els permetria millors condicions de vida i més possibilitats de guanyar-se la vida.

Na Serafina Torres, expropietària de Can Candi ens explica un cas semblant ja que recorda com a casa seva hi anava gent a passar els estius, activitat que complementava els escassos rendiments d'una finca que era petita: *'I van venir des del 1945 fins suposo que el 65 o el 66... Pagaven uns dies i servien per anar passant. Tres mesos, tothom venia per Sant Joan i allavons tothom marxava a finals de setembre. Si havíem de viure només de la mica de l'oli i del vi no donava, cada vegada menys.'*

També recorda la construcció de les primeres torres d'estiueig a les finques properes ja al terme de Matadepera: *'Jo en recordo algunes que les construïen a principis dels cinquanta. I llavors ja a baix a la riera tot el que era l'altra banda, on està la companyia de l'aigua que és al cantó dret de la riera. Aquelles les recordo totes quan les van construir.'* Fou aleshores quan Matadepera es convertí en un municipi residencial per a les classes benestants vallesanes, acabant amb la majoria d'explotacions agrícoles.

Una de les finques de Matadepera que va patir aquest procés fou la de Can Gorina. El sr. Josep Comasòlives que residia al mas de Can Gorina amb la seva família que n'era masovera des de l'any 1880, ens explica com van ser desnonats pel propietari després d'anys de plets: *'I llavors mica en mica van anar comprant als advocats, van anar, van anar d'això fins que ens van treure. Van fer constar el terreno, en comptes de rústica, per urbana i llavons al cap d'uns anys que vem ser fora s'ho van vendre, menos la casa, la casa encara és dels mateixos amos. S'ho van vendre tot, les vinyes i els boscos, tot s'ho van vendre.'*

La migradesa de recursos de la finca obligava a complementar els ingressos familiars fent feines per a d'altres propietaris o bé arrendant altres terres: *'Can Gorina és petit. Màxim 55 o 60 quarteres. Entre bosc i tot si'*. Així, el sr. Comasòlives i els seus germans havien d'anar a fer jornals esporgant, fent costals de gabella pels fornors, anant a matar el porc pels masos del voltant, etc.

2.2. ELS PETITS PROPIETARIS.

Parlem de petits propietaris residents als casc urbà de Terrassa que desenvolupaven activitats a l'entorn de l'horta principalment, derivant en la comercialització directa en botigues o parades al mercat com fou el cas dels srs. Josep Playà, Josep Cornellà i Antoni Torradas. Hi ha també el cas de la vaqueria del sr. Josep Aumatell que explotava terres per fer pinso per a les seves vaques i el del sr. Josep Gras, compaginant feines agrícoles (horta, vinya, empleat de la cooperativa agrícola) amb altres activitats no relacionades amb l'agricultura.

La proximitat a la massa creixent de consumidors que representava la població de Terrassa fou aprofitada per molts pagesos per poder mantenir la seva activitat, orientant-la cap a la venda de productes frescos i deixant de banda progressivament la vinya i l'olivera. Com ens explica el sr. Josep Playà el conreu de productes d'horta era més rendible i més segur: *'Llavors hem anat canviant, a partir dels anys cinquanta-set o cinquanta-vuit doncs vam començar agafant més terra d'horta i vam anar deixant el sembrar per dedicant-s'hi més a l'horta per que semblava que, una collita de raïms o una collita de blat és un cop a l'any, si passa una pedregada, una pesta o qualsevol cosa ja no culls i ja no podries menjar més fins l'any sobre. En canvi l'horta pot passar*

una pedregada d'un moment puntual però si és en temps d'estiu o això, tornes a treballar la terra i al cap de dos mesos o tres ja tornes a collir.'

La intensitat del treball que necessita l'horta requeria jornalers que, sovint, eren treballadors industrials que aprofitaven les seves hores lliures per incrementar els seus ingressos com ens explica el sr. Emili Cornellà: *'Allà baix sí que, quan estavem allà a Les Fonts, teniem dos o tres xicots que venien per allà i al dematí treballaven a la fàbrica i a la tarda venien a donar un cop de mà però llavors cobraven poca cosa...poc...ara no, ara no es pot tenir, el negoci no dona per tenir d'això.'*

Com en altres casos que documentem, el sr. Cornellà va anar deixant de banda l'explotació del secà i la vinya per dedicar-se a llogar terres d'horta a partir de les quals poder autoabastir una parada al mercat i després un petit comerç que féu de la verdura la base de l'economia familiar i que encara perdura: *'Nosaltres veniem mil enciams cada dematí allà a la plaça de Sant Pere tres cops a la setmana'*.

La opció d'apostar per la producció d'horta també és la que va triar el sr. Antonio Torradas que tenia diferents parcel·les repartides prop de torrents i rieres: *'Però llavors vaig anar reduint el secà per dedicar-me al regadiu. També havia tingut a Can Bosch un tros gran de regadiu. Però llavors ja em vaig quedar amb això, tot això d'aquí baix del Vallparadís.'* Abans però, fins a principi dels seixanta s'havia dedicat també a la vinya, repartida en diferents finques: *'L'any 62 tenia 10.000 ceps. I com manaves 10.000 ceps? Si, perquè jo amb l'animal em guanyava moltes amistats. Anaves a llaurar amb un dia d'animal i et venien 3 homes a compte. I fèiem tota la feina així.'*

Les terres més properes al casc urbà foren les més pressionades per un creixement urbanístic galopant, tant se val si eren de secà o de regadiu. Així, el sr. Josep Gras ens informa d'una expropiació que va patir: *'Allavorens ens ho van d'expropiar els d'Obres Públiques ens van donar quatre xavos, de tot allò ens van donar un milló o dos, no me'n recordo, bueno, poca cosa.'* El fet de menar parcel·les escampades per diferents zones properes a l'urbs feia que es compliqués força la seva gestió en un context de forta pressió pel sòl que obligava als promotors a fer complicades operacions immobiliàries: *'Llavorens aquest senyor tenia alguna finca aixís escampada que no devia poguer agregar-la amb la finca de Can Casanoves i la finca que jo tenia era la mare, la mare de totes aquestes finques.'*

2.3. ELS GRANS MASOS.

Foren els estructuradors de l'activitat agrària al terme de Terrassa amb unes masies imponents i que disposaven de la majoria d'elements per dur a terme una pluriactivitat agrícola: tines, cups, estables, cort, corral, era, cisternes, pou, celler, forn de pa, torre de l'amo, etc. i estaven envoltades de terres d'horta, oliveres, vinyes, camps, boscos, etc. Estaven situats a les terres més planeres i amb els sòls més profunds. Tenien també terres cedides en arrendament o a parcers i eren explotades, sobre tot, per masovers. A partir dels testimonis recollits podem veure com l'evolució dels masos segueix diferents trajectòries: des d'un abandonament progressiu de l'activitat passant a un ús residencial (Can Colomer, Can Bogunyà, Can Costa, Can Carbonell), a convertir-se en un restaurant en concessió de propietat municipal (Els Bellots), a ser enderrocats (Can Tusell) o bé, excepcionalment, a mantenir-se l'activitat (Can Barba, Can Figueres i Can Canya).

El sr. Benet Carbonell ens relata la modernització de l'explotació del seu mas de Can Carbonell a l'inici dels anys 50 per orientant-lo cap a l'engreix de porcs: *'Llavons això es va explotar durant uns anys, però al 54, crec que era, que va venir la primera pesta porcina africana i ens van obligar a matar tots els tocinos'*. Aquest contratemps va comportar una reorientació de l'explotació cap a l'engreix de vedells però a menor escala duta pel seu germà, mentre ell va reorientar la seva activitat cap al sector de la construcció movent terres amb el tractor per als contractistes de Terrassa i iniciant una trajectòria professional que el portaria a dirigir una de les constructores més importants del país. Les terres del mas es van destinar cap a la producció de cereals per al bestiar, arrencant vinyes i oliveres: *'teníem un molí propi per fer la farina de l'ordi i la civada i fèiem el pinso, nosaltres mateixos'*.

Per la seva banda, malgrat la finca dels Bellots era de les més grans del sud-est del terme, la família d'en Josep Grau, masover, disposava només d'una dotzena d'hectàrees per tirar endavant: *'Hi havia bastant regadiu que era lo que ens a salvava, el regadiu i el bestiar. El secà, era pobret'*. El conreu de cereal era tot per al consum del bestiar propi, en aquest cas vaques que proporcionaven la llet que duien a vendre a Terrassa: *'Repartíem llet per aquí Terrassa, portavem els bidons per les lleteries'*. La part de regadiu, situada a la vora de la riera de les Arenes i plantada amb verdures i fruiters era el fonament de l'economia familiar: *'Anavem a vendre al mercat. Tres cops cada setmana.'*

El creixement que vivia als anys setanta la ciutat de Terrassa començava a superar els límits de la ciutat i l'activitat industrial s'expandia en forma de polígons: *'els propietaris ho volien urbanitzar però llavons l'ajuntament no els va autoritzar i van dir, doncs ara us ho compro i els ho van comprar'*. Així, l'any 1972 van haver de deixar el mas dels Bellots que pertany a l'Ajuntament des d'aleshores, essent reconvertit en un restaurant que dona servei al polígon industrial del mateix nom.

Al mas de Can Tusell el final de l'activitat pagesa fou abans ja que aquest es trobava en ple casc urbà, envoltat progressivament per carrers i cases va acabar sent enderrocat per obrir un nou carrer. Com ens explica l'Antoni Santamaria i Tusell va arribar un punt en que va haver de reorientar la seva vida ja que a mitjans dels anys seixanta viure de l'agricultura es feia més difícil: *'Llavons em vaig dedicar primer a la indústria... em vaig posar en una indústria que feien cintes i betes, em vaig embolicar en això. Llavons i com que ja tenia nanos també ho passava una mica negre, perquè quan tot no anava bé em vaig vendre el bestiar i havia de passar a pagar tres escoles... i allavons en va venir un quart.'*

Abans d'abandonar l'activitat, a Can Tusell s'havia practicat una pluriactivitat tradicional conreant horts, terres de cereal, vinyes, oliveres i ametllers, a més de tenir porcs, conills i aviram pel gasto i per vendre'n al mercat o al mateix mas. A les terres de secà hi pervivia la pràctica ancestral de la promiscuïtat dels conreus: *'doncs hi havia vinya en una banda i vinya a l'altre, i amb una banda hi havia, per exemple, quatre passades de ceps i allavons una tira d'oliveres, quatre passades de ceps i una tira d'oliveres...'*. I també tècniques de reposició de la fertilitat que aprofitaven tots els recursos disponibles a la finca: *'Parlant d'abonos, lo que es podria en aquí ho tirava en els ceps i fèiem claveguerons que en diuen. Tenia un tros de bosc tocant a la riera i quan l'esporgavem i netejavem gatosa entre passada i passada hi tiravem tot això, ho*

posavem a sota de tot. Allavons a sobre d'això hi tiravem el fem podrit de la brossa i ho havíem colgat amb terra.'

En algunes ocasions foren circumstàncies familiars particulars les que van condicionar l'evolució del mas. Com ens explica na Margarita Ibáñez i Colomer, la seva àvia va haver de tirar endavant tota sola el mas de Can Colomer en morir jove el seu marit: *'Va tirar endavant ella tota sola. La iaia va anar traient lo que portava més gasto i més de tot i va anar donant les terres als parcers.'* Després, en morir l'hereu, la finca es va anar partint i disgregant quedant com a residència de l'entrevistada trobant-se en l'actualitat envoltada d'un incipient nou barri residencial anomenat, precisament, Can Colomer.

L'entrevistada, de petita, recorda perfectament com el mas bullia d'activitat, amb mossos, jornalers i minyones ocupant-se de les més diverses tasques: *'Hi havia molts homes que treballaven a les terres i llavors venien a esmorzar i a dinar. I als temps d'hivern a les 6 de la tarda ja havien de plegar i llavors venien en aquí i es posaven a la vora de la llar de foc i pelaven ametlles o triaven les mongetes o feien alguna cosa'.*

Dins les terres de Can Colomer hi havia diverses extraccions d'àrids que alimentaven les bòviles que abastien de material la propera activitat constructora: *'Aquí n'hi havia una que va ser de les primeres que es va fer, que hi van fer una caseta i tot, per la gent que ho vigilaven. I es veu que la terra d'aquí era molt bona, dèien, pels totxos'.*

Entorns del mas de Can Colomer, ara incipient barri de Can Colomer als peus de l'Autovia Orbital.

Foto: Enric Sanllehí

Al proper mas de Can Bogunyà, la sra. Maria Perera, que en fou masovera durant prop de 40 anys ens explica els tractes que tenien amb el propietari i com aquests van anar

canviant: *'Teniem una part de la collita. Hi havia bestiar: porcs, gallines, conills... i s'anava vivint una mica de tot. Després el meu marit en va posar més i vedells. Després van canviar la direcció, que van morir els amos que llavors hi havia, i llavors vam tenir un sou, les coses van anar una mica més diferents. Però també anavem fent. Vam plegar de la plaça¹ perquè la direcció nova que va entrar no ho veia prou clar.'*

Per la seva banda, el masover de Can Costa de Montagut, el sr. Joan Fontanellas ens relata els motius pels quals l'any 1963 van deixar la masoveria després de 49 anys de dur-la la seva família: *'Bueno, és que tots ens anavem fent grans, el meu pare ja era molt gran i bueno, llavors la nena ja anava pujant i vam fer el pensament de baixar cap aquí a Terrassa tots. Amb la quantitat de terreny que hi havia tampoc ho hagués pogut fer i llavors l'àvia es feia gran i per llogar algú de fora que no saps com respondrà, com anirà.'* Passant a treballar a una empresa del ram de la metal·lúrgia fins a la seva jubilació.

Abans, havien treballat, sobre tot, l'olivera i la vinya: *'Can Costa era molt gran perquè hi havia molts ametllers i moltes oliveres, perquè d'oli n'haviem fet molt, sé que havíem fet d'entre vuit o nou càrregues d'oli, o sigui, que teniem feina collint olives. Sé que llavors havien vingut dones d'allà el poble d'Ullastrell i venien a plegar olives.'* La collita d'olives s'havia de dur en carro fins al proper molí d'Ullastrell.

El sr. Antonio Casas ens relata com fou el canvi de model productiu viscut a la finca de Can Barba de la Pedra Blanca d'on n'era masovera la seva família des dels anys 30: *'Llavons vam començar a posar vaques a dintre d'aquí casa, ja no m'hi cabien i llavons vaig fer una estabulació aquí fora i vaig arribar a tenir trenta-sis o trenta-set. Venien a buscar la llet de la central lletera... i au. Es va canviar l'asunto de fora, de raïm i ametllers i tot això. Ha acabat tot amb el cereal. Amb cereal i menjar per les vaques'*. Un canvi productiu envers la intensificació i l'orientació ramadera induït segons ens diu també per la pressió urbana: *'I això també influïa molt, per que és clar, llavons Sabadell i Terrassa ja creixien, ja molestava molt les ametlles i...sí, sí, s'ha de dir la veritat'*.

Tot i viure sempre amb la por al cos de ser desnonat, a final dels anys vuitanta aconseguí comprar el mas quan l'Ajuntament de Terrassa li va vendre després que aquest passés per diverses mans producte de la intensa urbanització dels entorns. Els recursos els aconseguí practicant la més elemental economia pagesa: *'Doncs mira treballant, venent les coses, estalviant. Negociant mai, per que no ho he sigut mai de negociant. Hem produït i si per exemple produïem deu mil pessetes i llavons de deu mil pessetes te'n gastaves vuit aquelles dugues les guardavem i ja està, i tots els pagesos tenen lo que no es gasten.'*

Una reorientació semblant de l'explotació (d'una pluriactivitat agrícola dedicada a l'autoconsum a una aposta pel bestiar i el cereal-pinso) va viure el sr. Miquel Banach, masover de Can Figueras i Can Canya: *'Llavontes quan el meu pare va faltar, això va ser l'any setanta, ja ens vam dedicar més als porcs i vam posar truges a fer garrins.'* D'aleshores ençà, les terres es dedicaven al cereal, arrencant vinyes per poder moldre el pinso al mateix mas i havent de cercar-ne d'altres per a conrear fora de la finca perquè aquesta era petita.

¹ Es refereix al mercat setmanal de Terrassa. S'empra l'expressió 'anar a plaça' perquè originalment aquest es situava a la Plaça Vella de la ciutat.

Liquidat el negoci dels garrins, l'alternativa fou la venda de llet: *'Llavors també tenia a Can Figueres les vaques, trenta-cinc vaques i llavons era un moment que la llet es podia comercialitzar, podies vendre la llet fresca i clar, munyia, baixava la llet fresca a Sabadell.'* Fins que la impossibilitat de fer les inversions necessàries per adaptar-se a la nova legislació va fer reduir aquesta activitat fins a la mínima pel gasto de la casa. Des d'aleshores la principal activitat és menar un ramat d'ovelles i fer jornals a d'altres propietats.

La producció i distribució de la llet va viure una època d'esplendor a partir de mitjans dels 50 i fins als anys vuitanta quan amb l'aplicació de noves normatives sanitàries es va acabar amb les vaqueries que proveïen de llet fresca a particulars i petits comerços. El Sr. Josep Aumatell propietari d'una vaqueria al barri de La Maurina de Terrassa va patir aquest procés fins que va haver de tancar: *'Les inspeccions sanitàries van ser... van ser ara, cap al final. Que van dir que no es podia vendre llet, ni punyetes. Van dir que no es podia vendre llet a granel. Després dels vuitanta. Ens van posar una multa per despatxar llet a granel. Vam pagar 5.000 mil pessetes em penso. Vam plegar perquè tenies que plegar per força perquè ja no anava.'*

Ens explica com els intents fets per adaptar-se a la nova situació no van fructificar: *'Aquí Terrassa i Sabadell els vaquers es van reunir i van fer la fàbrica això era la central de Terrassa i Sabadell, va durar quatre dies allòs. Perquè tothom volia ser amo, i tothom volia d'això, es va acabar com el rosari de l'aurora.'*

3. LA FUNDACIÓ SANT GALDERIC COM RECUPERADORA DE LA MEMÒRIA RURAL TERRASSENCA.

El projecte "Memòria Rural de Terrassa" va comptar amb el patrocini de la Fundació Sant Galderic. Aquesta Fundació és hereva de l'antiga Cooperativa Agrícola de Terrassa a la qual pertanyien o hi tenien relació la majoria dels entrevistats en aquest projecte.

La Cooperativa Agrícola de Terrassa neix el 15 d'abril de 1945. És un naixement artificial fruit de l'adaptació a la nova llei de Cooperació de 2 de gener del 1942 del Sindicat Agrícola terrassenc. Aquesta llei va suposar la desaparició arreu de Catalunya dels sindicats agrícoles transformant-los en cooperatives que havien d'integrar-se per obligació a la "Unión Territorial de Cooperativas del Campo", entitat d'àmbit provincial tutelada pel delegat provincial de Sindicats. Va significar la desaparició efectiva de l'antic Sindicat Agrícola de Terrassa fundat l'any 1920. Després de la Guerra Civil el Sindicat ja havia patit una important intervenció del règim amb la creació l'any 1943 de l'"Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos de Terrassa", entitat a la qual havien d'estar afiliats tots els pagesos i que compartia locals i personal trencant l'empenta que podia tenir una entitat d'iniciativa social com el Sindicat.

Vers el 1950 la Cooperativa tenia al voltant de 1.500 agricultors, un nombre important de socis si tenim en compte el context econòmic en el qual ens movem. Una de les singularitats de l'agricultura vallesana d'aquells anys era que bona part dels pagesos que habitaven al voltant dels grans nuclis industrials eren també productors generalment del sector tèxtil. Els rendiments agrícoles passaran a complementar els salaris.

Aquells anys la Cooperativa va ser innovadora en el que ara en diem comercialització de productes de proximitat. L'any 1949 va obrir una cooperativa de consum amb la que

intentaria ampliar clientela. Els anys posteriors van ser de constant declivi amb una agricultura cada vegada més residual a tot el terme municipal.

La col·laboració de la Fundació Sant Galderic ha estat decisiva en el desenvolupament d'aquest projecte que ha permès rescabalar una pagesia terrassenca que havia caigut en l'oblit més absolut. Els pagesos de la nostra contrada han viscut pressionats per una ciutat i una indústria en continua expansió, especialment durant la segona meitat del s. XX. El projecte de memòria rural possiblement va arribar massa tard però almenys va aconseguir trencar el silenci d'un sector que va ser decisiu per entendre el paisatge vallesà dels nostres dies. No podem explicar el desenvolupament demogràfic i industrial de Terrassa, especialment durant la primera meitat del s.XIX, sense parlar de la seva agricultura que en molts moments ha estat una de les més avançades del nostre país amb, per exemple, un potencial vitivinícola gens menyspreable.

Bibliografia

DIVERSOS AUTORS 1987. *El medi i l'home a Terrassa*. (Terrassa ; Barcelona). Institut Municipal per a la Salut i la Qualitat de Vida, Ajuntament de Terrassa.

DIVERSOS AUTORS 1987. *Història de Terrassa*. (Terrassa ; Barcelona)., Ajuntament de Terrassa,

LORCA, Josep Lluís (2008).«La Cooperativa Agrícola de Terrassa., punt final de l'agricultura terrassenca? ». *Terme* (Terrassa ; Barcelona), núm. 23.

ROCA, Pere (2002).«Quins conreus hi havia als voltants de Terrassa al final del segle XIX? ». *Terme* (Terrassa ; Barcelona), núm. 17.

SANLLEHÍ, Enric (2011).«Memòria rural de Terrassa». *Terme* (Terrassa ; Barcelona), núm. 26.